

Hoofdstuk 1

Ruzie op het schoolplein

‘Heil Hitler, Herr Lehrer!’

Herr Müller, de geschiedenisleraar, kijkt goedkeurend naar de leerlingen die bij zijn binnenkomst allemaal gaan staan en de voorgeschreven groet brengen met de rechterhand omhoog.

‘Heil Hitler, setze dich.’

Zonder rumoer gaan de leerlingen zitten. Hermann, die op de derde rij naast zijn vriend en neef Otto zit, kijkt hoe Herr Müller zijn bruine tas op het bureau zet en die opent. Het is zo stil dat Hermann het slot hoort klikken. De leraar pakt er een boek uit en legt het open op zijn bureau.

Daarna neemt hij de tijd om de leerlingen een voor een aan te kijken. Hermann houdt van geschiedenis en is benieuwd waar hij het nu over zal hebben. Herr Müller vertelt regelmatig over de Eerste Wereldoorlog, toen hij soldaat was en in de loopgraven tegen de Fransen moest vechten. Hij voelt telkens weer zijn hart sneller kloppen als hij hoort over de dapperheid van de Duitse soldaten, die het niet opgaven tegen een overmacht.

‘Jullie kennen allemaal het onrecht van het zogenaamde Vredesverdrag van Versailles in 1919’, zegt Herr Müller eindelijk. ‘Het was, zoals jullie weten, een poging om Duitsland totaal ten onder te brengen.’

Hij stopt even en schraapt zijn keel. Hermann knikt. Iedereen weet daarvan.

De leraar zet zijn bril recht en kijkt de klas rond.

‘Weten jullie nog wat de gevolgen van die zogenaamde vrede waren?’

Otto krijgt de beurt. ‘Duitsland moest in het oosten grote stukken land afstaan, het moest toestaan dat grondgebied door Frankrijk bezet werd, het mocht geen eigen leger meer hebben en het moest voor een absurd hoog bedrag herstelbetalingen verrichten.’

Herr Müller knikt goedkeurend. ‘Goed zo. Nu komt er een moeilijker vraag. Had ons land de oorlog verloren?’

Er gaan een paar vingers omhoog. Ze hebben hier de laatste jaren al zo vaak over gehoord. Herr Müller wuift die vingers weg. ‘Ik zal zelf het antwoord geven. Duitsland had de oorlog *niet* verloren.’

Hij wacht even en vervolgt: ‘Ons land was niet verslagen. Juist in 1918 boekten we grote overwinningen. Toen paptten de Joden uit het buitenland aan met de Joden in ons land, zodat zij ons land overleverden aan de vijanden. Het was een dolkstoot in de rug voor al die soldaten die hun leven overhadden voor de verdediging van het vaderland. We zijn verraden door het internationale Jodendom. De Joden hadden er alle belang bij om dat te verzwijgen. Zij kwamen na de oorlog aan het roer van ons land te staan. Ze zeiden natuurlijk niet dat ze uit waren op de ondergang van het land en anderen durfden het niet te zeggen. Pas sinds de

Führer de leiding gekregen heeft, durven we hier vrijuit over te spreken.'

Herr Müller richt even zijn blik op de foto van Hitler boven de deur.

Hij vervolgt: 'Tijdens deze les wil ik het internationale Jodendom bespreken. Ik ga het niet hebben over de ras-senleer. Iedereen weet dat geleerden vastgesteld hebben dat het Arische ras het hoogst ontwikkelde ras is en dat het Semitische ras, waartoe de Joden behoren, een minderwaardig ras is. Waarover ik het wel wil hebben, is de rol van het Jodendom in de geschiedenis van Duitsland.'

Terwijl hij dat zegt, kijkt hij naar Jakob, de enige Jood in hun klas. Hermann kijkt even schuin achterom naar zijn vriend. Hij ziet angst in Jakobs ogen. Heel even ziet hij ook de triomfantelijke blik van Heinrich, de leider van de jongens in de klas, die Jakob vaak pest.

Jakob steekt zijn vinger op.

'Jakob?'

'Mijn vader heeft gevochten in de Grote Oorlog, Herr Lehrer, en voor zijn heldendaden heeft hij het IJzeren Kruis gekregen.'

'Dat is dan ook de reden dat jij hier op deze school mag zijn', zegt Herr Müller. 'Je vader was in de Grote Oorlog een dappere soldaat, maar dat is lang geleden en er is na die tijd veel gebeurd. Het lijkt me verstandig voor je om thuis eens te bespreken of er niet ergens anders een meer geschikte school voor je is.'

‘In deze omgeving is geen Joodse Mittelschule, Herr Lehrer.’
‘Ik moet zeggen dat je nogal vrijpostig bent. Luister goed: je moet van jouw probleem niet een probleem van de school maken. Laten je ouders het oplossen. Kom, we gaan verder met de les.’

Als Hermann in de pauze buitenkomt, ziet hij meteen dat er iets bijzonders aan de hand is. In een hoek van het plein, bij het fietsenhok, staan de jongens uit zijn klas bij elkaar. Ze roepen zo hard dat er ook anderen op afkomen. Hermann loopt er snel naar toe. Wat is er aan de hand?

Hij ziet het al: Jakob staat in het midden, net wat hij dacht. Heinrich roept tegen hem dat het tijd wordt dat hij een andere school zoekt. Jakob zegt niets terug. Hermann duwt iemand aan de kant, zodat hij beter kan volgen wat er gebeurt. Dit gaat mis! Hij moet Jakob helpen! Waar is Otto eigenlijk?

Otto staat een eindje verder rustig zijn brood te eten. Snel loopt Hermann naar hem toe en zegt: ‘Otto, we moeten Jakob helpen!’

‘Laat hem zijn eigen boontjes doppen. Straks zijn wij ook de klos’, zegt Otto. Hij neemt een nieuwe hap van zijn brood.

‘Otto!’ roept Hermann. ‘Otto, we kunnen hem niet laten zitten. Jakob is onze vriend!’

‘Hij brengt ons in de narigheid.’

‘Als jij hem niet helpt, doe ik het alleen.’

Nu komt Otto toch in beweging. Hij volgt Hermann naar de

groep jongens. Ze zijn precies op tijd. Heinrich schreeuwt nu nog harder dan daarnet.

‘Je hebt het gehoord, vuile Jood, dat het jouw schuld is dat we de oorlog verloren hebben! Zoek een andere school!’

‘Mijn vader ...’ hoort Hermann. De rest van Jakobs woorden kan hij niet verstaan door het gejoel van de jongens.

‘Laat me erdoor!’ zegt Hermann tegen de achterste jongens, terwijl hij een doorgang voor zichzelf en Otto vrijmaakt. Gelukkig komt Otto achter hem aan. Hij wurmt zich door de ontstane opening tot hij vooraan staat, naast Jakob, tegenover Heinrich. Hermann voelt zijn hart in zijn keel kloppen. Het is niet verstandig om het tegen Heinrich op te nemen, zeker niet als de anderen het allemaal met Heinrich eens zijn. Jakob staat er met neergeslagen ogen en gebogen hoofd bij en kijkt nauwelijks op als Hermann naast hem staat.

Hermann voelt zijn hart bonzen. Hij moet snel zijn, anders durft hij niet meer.

‘Jakob kan er toch niets aan doen?’ vraagt hij.

Nu kijken ze allemaal naar hem en naar Otto die half achter hem staat.

Heinrich kijkt Hermann recht in de ogen, lacht en zegt: ‘Hahaha, Jakob kan het niet alleen af en trommelt zijn vriendjes op. Mooie vrienden heb je, Jakob!’

Meteen geeft hij Jakob een duw tegen zijn schouder, zodat hij tegen een andere jongen valt. Die duwt Jakob weer terug naar Heinrich, waarna Heinrich Jakob een hardere duw

geeft. Ze gaan net zo lang door tot Jakob op de grond ligt. Hermann staat erbij en weet niet wat hij doen moet. Iemand geeft Jakob een schop. Een ander volgt dat voorbeeld. Jakob probeert op te staan en schreeuwt het uit van pijn. Heinrich duwt hem met geweld weer terug op de tegels.

‘Moet ik je vader halen, die zo dapper gevochten heeft?’ vraagt iemand, waarop een bulderend gelach volgt.

Hermann balt zijn vuisten in zijn broekzakken, zodat de nagels in het vlees dringen. Dan kan hij zich niet meer inhouden en roept keihard: ‘Lafaards, kunnen jullie wel met z’n allen? Jullie blijven van hem af!’

Hij zet een stap naar voren en buigt zich beschermend over Jakob heen. Heinrich lacht koud en geeft Hermann een duw. Hermann ziet dat Otto naar voren komt en Heinrich een duw geeft, waardoor de jongen zijn evenwicht verliest en over Jakob heen buitelt. Hij wil direct weer opstaan, maar Hermann geeft hem een stoot tegen zijn schouder, zodat hij weer omvalt. Het wordt stil. Er is niemand meer die lacht.

Hermann beduidt Jakob met zijn ogen om overeind te komen. De jongen staat nog maar nauwelijks of Heinrich springt op van de grond en wil hem een nieuwe stomp geven. Dat voorkomt Otto door Heinrich weg te duwen, maar dan wordt Otto door Gerhard, de vriend van Heinrich, neergeduwd. Het geschreeuw begint weer.

Plotseling klinkt een barse stem vanaf een paar meter afstand: ‘Sofort aufhören!’

Het wordt direct stil. Met driftige passen baant Herr Müller zich samen met Herr Bacht een weg tussen de jongens door. 'Wat is er aan de hand?' vraagt de leraar aan Jakob, die in het midden staat.

'Ze duwden me en begonnen te vechten', verklaart de jongen, die een fikse bult op zijn hoofd heeft.

Een paar jongens beginnen te lachen, maar ze stoppen dadelijk bij het zien van het strenge gezicht van Herr Müller.

'Er wordt hier niet gevochten en ook niet gelachen!' dreigt Herr Müller met de nadruk op elk woord. 'Wat is er gebeurd?'

'Jakob is een Jood', zegt Gerhard, de vriend van Heinrich.

'Een spekjood', klinkt ergens anders uit de groep.

'Een smous is hij!' roept een derde.

Herr Müller steekt zijn hand op. 'Houd hiermee op. Ik wil weten wat er gebeurd is. Heeft Jakob gevochten?'

Gelach.

'Jakob kan niet eens vechten. Daar moet je Duitser voor zijn', zegt Heinrich.

'Jakob, wie waren hierbij betrokken?' vraagt de leraar.

Jakob klemmt zijn kaken op elkaar, terwijl zijn ogen hulp zoeken bij zijn twee vrienden.

'Hermann en ik waren er ook bij', zegt Otto.

'Waren jullie de enigen?'

'Hahaha, dan was er niks gebeurd', zegt Heinrich. 'Ik was er ook bij, Herr Lehrer, en Gerhard en Reinhard ook.'

'Jullie gaan met mij mee naar binnen en laat Herr Bacht van de rest geen last hebben!'

Dreigend kijkt Herr Müller de jongens aan.

Met afgezakke schouders sloft Hermann met de anderen mee naar binnen. Dit kon wel eens verkeerd aflopen. Hij weet hoe Herr Müller over de Joden denkt.

Herr Müller, die vooraan loopt, raadpleegt zijn nieuwe Zwitserse horloge om te zien hoeveel tijd hij nog heeft voordat de pauze is afgelopen. Hij passeert met de zes jongens de volle lerarenkamer, waarvan de deur openstaat en loopt naar een kleinere kamer met een groot bureau, die op dat moment leeg is. Herr Müller gaat op het bureau zitten met zijn ene been op de vloer en het andere er net boven bungelend. De zes jongens staan in een rijtje voor hem. Hij kijkt ze een voor een aan.

‘Wat is er gebeurd?’

Niemand zegt iets. Herr Müller kijkt naar Heinrich.

‘Vertel jij het eens’, nodigt hij hem uit.

‘Herr Lehrer, u had tijdens de geschiedenisles verteld dat de Joden de schuld waren van de nederlaag na de Grote Oorlog. Nou, toen hebben we het daar in de pauze eens over gehad met Jakob.’

Hij lacht een beetje.

‘Bleef het bij praten?’

‘Nou, nee, dat ook weer niet. We hebben hem een beetje geduwd en toen viel hij op de grond en daarna hebben sommigen hem een trap gegeven.’

‘Het is te zien aan zijn verfomfaaide kleren en aan de bult op zijn hoofd’, zegt Herr Müller. ‘Jakob, wat heb jij gedaan?’

‘Ik heb niks gedaan, Herr Lehrer’, antwoordt Jakob zacht. Hij stopt even als Heinrich begint te lachen. Na een strenge blik van Herr Müller wordt het weer stil en gaat Jakob verder.

‘Toen ik buitenkwam, stond de groep jongens me op te wachten en namen ze me mee naar de rand van het plein om me een lesje te leren, zoals ze dat noemden. Ik wilde niet mee, maar ze trokken zo hard dat ik wel mee moest.’

‘Heb jij niet gevochten?’

‘Nee meneer, ik heb niks gedaan.’

Heinrich begint te lachen. ‘Hij kan niet eens vechten!’

‘Houd je mond!’ klinkt het dadelijk.

‘Wat hebben jullie ermee te maken, Hermann en Otto?’

De jongens kijken elkaar even aan. Met een hoofdknik beduidt Otto dat Hermann het maar moet zeggen. Maar Herr Müller wijst naar Otto.

‘Hermann vroeg me of ik hem wilde helpen.’

‘Hm ...’

‘Ja, ik vroeg Otto om te helpen. Wij zijn vrienden van Jakob en we laten onze vriend niet zomaar aftuigen.’

‘Mooie ...’ Heinrich komt niet verder.

Hermann vervolgt: ‘Ik ben niet begonnen. Ik heb pas wat gedaan toen ze Jakob begonnen te duwen en te schoppen. Toen heb ik het voor hem opgenomen. Ik laat mijn vriend niet aflossen.’

Herr Müller kijkt een keer naar Heinrich om te peilen of

het verhaal klopt. Dan beduidt hij met een handgebaar dat Hermann niet verder hoeft te vertellen.

‘Ik heb jullie allemaal iets te zeggen’, zegt Herr Müller op vaderlijke toon. ‘Eerst Jakob. Je hebt er goed aan gedaan je niet te verdedigen. Hier op deze school wordt recht gedaan, zelfs aan Joden. Je gaat vrijuit. Onthoud dat je je ook in het vervolg niet verzet. Je kunt gaan. Doe de deur achter je dicht.’

Herr Müller wacht even tot Jakob weg is. Daarna keert hij zich naar Hermann en Otto.

‘Het is goed om het voor een kameraad op te nemen. Kameraadschap is een belangrijke eigenschap voor Duitsers. Maar je moet dan wel de goede kameraden kiezen. Als ik jullie was, zou ik daar nog eens over nadenken.’

Hij beduidt dat Hermann en Otto kunnen blijven staan als hij Heinrich, Gerhard en Reinhard toespreekt.

‘Jongens, ik ben blij dat jullie mijn geschiedenisles serieus nemen en ik dank jullie voor je oprechtheid, maar wat jullie gedaan hebben, kan niet. Leerlingen hebben niet het recht om het vonnis uit te spreken over de Joden. Dat zal de staat wel doen. Jullie zijn de schuldigen. Ik zal jullie voor deze keer laten gaan maar laat het wel een waarschuwing zijn. De volgende keer komen jullie er niet zo gemakkelijk vanaf. Op onze school heersen orde en recht! Begrepen?’

‘Jawel, Herr Müller.’

Ze mogen vertrekken. Ze zijn net de kamer uit als de bel gaat.

Elke dag helpt Hermann bij het melken van de koeien. Normaal lopen vader en hij vrolijk pratend naar het weiland, terwijl ze samen de kar met de melkbussen voorttrekken, maar vandaag heeft hij geen zin om iets te zeggen. Hij kijkt zonder iets te zien voor zich uit. Telkens denkt hij terug aan wat er die morgen gebeurde. Hij is blij dat hij het voor zijn vriend opgenomen heeft, maar de woorden van Herr Müller over het kiezen van kameraden zitten hem dwars. Evenals de houding van Otto, toen ze met z'n drieën terugfietsten naar huis. Jakob zei wel drie keer dat hij zo blij was dat zijn vrienden hem in de pauze geholpen hadden. Toen snauwde Otto dat hij het zo wel genoeg vond en hij heeft tijdens de hele rit naar huis niets meer tegen Jakob gezegd. Terwijl ze gewoonlijk om de beurt naast elkaar fietsen, liet Otto nu Jakob en Hermann het hele stuk voor zich rijden. Waarom zou hij zo doen?

Ze zijn bij het hek van het weiland voordat Hermann er erg in heeft. Terwijl hij het weiland inloopt om de koeien op te halen, zet vader de melkbussen klaar. De twaalf koeien lopen rustig te grazen. Hij houdt van de koeien die hij stuk voor stuk kent: de witkop die het meeste melk geeft, de blaarkop die meestal als eerste komt, de zwartbonte vaars met de kleine spenen. Als hij de koeien opjaagt, lopen ze traag naar het hek. Hermann kijkt even naar het land van oom Heinz, waar de koeien nog rustig lopen te grazen. Meestal zijn Otto en zijn vader iets later met melken. Hij is nu blij dat hij Otto niet ziet.

Hermann merkt dat vader rustig staat te wachten tot de koeien dichterbij gekomen zijn. Ze hebben nog geen haast, zelfs niet als Hermann de achterste een pets met zijn vlakke hand op de schoft geeft. Langzaam lopen de dieren naar de melkbocht, hier en daar nog een hap gras nemend. Als de koeien er zijn, drijft Hermann hen rustig verder, terwijl vader het hek dichtdoet, zodat ze tijdens het melken niet weg kunnen lopen.

Hermann pakt zijn emmer, het spantouw en de melkkruk en loopt naar de eerste koe. Het is Gretha, die zich gewillig het touw om de poten laat binden. Hermann zoekt even naar een goede houding, met zijn schouder en zijn hoofd tegen de flank van het dier. Gretha schrikt een beetje als Hermann de eerste melk uit haar speen op zijn hand spuit om zijn vingers soepel en zacht te maken. Dan omvat hij de spenen met zijn beide handen en begint te melken. De stralen witte melk ruisen tegen de wand van de zinken emmer. Al snel staat er een laagje melk in de emmer en verdwijnen de dikke stralen met een zacht geluid in de witte schuimlaag bovenop.

Hermann ziet de vechtpartij op het plein weer voor zich. Het was heel vervelend, niet alleen voor Jakob, maar voor hen alle drie. Straks komen ze aan de rand van de groep terecht, of liggen ze er helemaal uit. Of nog erger: Otto houdt het voor gezien en hij blijft alleen met Jakob over. Op het schoolplein zullen ze geen ruziemaken, want de straffen zijn niet mals, maar het is geen kunst om hen na schooltijd op te wachten en in elkaar te slaan.

Als hij bijna klaar is met Gretha en de spenen tussen vinger en duim namelkt, komt ineens de vraag bij hem op of Herr Müller gelijk heeft met zijn bewering dat de Joden de schuld zijn van het verliezen van de Grote Oorlog. Gretha geeft geen melk meer en hij komt overeind. Met een volle emmer gaat hij naar het hek, waar hij de melk in de zeef op de melkbus giet.

Op weg naar de volgende koe loopt hij langs vader, die roept. 'Wat is er met jou aan de hand? Je hebt het spantouw om de poten van de koe laten zitten!'

Hermann schaamt zich en loopt snel naar Gretha toe, die met hink-stap-sprongen bezig is om van het touw af te komen. Snel maakt Hermann het los en haast zich naar de volgende koe.

Zou Herr Müller gelijk hebben als hij zegt dat de Joden schuld hebben aan het verlies van de oorlog? Hij zei het zo stellig en ook de Führer zegt het. Iedereen zegt het. Moet hij Jakob laten vallen, als het waar is? Kan Jakob er iets aan doen? Tijdens biologie heeft hij pas geleerd dat de Joden geen deel uitmaken van het Arische ras en tot een minderwaardig ras behoren. En in de Bijbel lees je dat de Joden Jezus gedood hebben.

Terwijl Hermann met de volgende emmer melk naar de melkbus loopt, struikelt hij ineens, waardoor de melk over de rand klotst. Vader ziet het en zegt: 'Kijk toch uit!'

Wat vervelend dat hij alweer iets doms doet.

Als hij onder de derde koe zit, ziet hij een aantal taferelen

van vroeger voorbijkomen: Schaken met Jakob, verstopper-tje spelen op de boerderij en het samen hooien.

Vader is net iets eerder klaar dan Hermann. Hermann giet de laatste melk in de zeef, waarna ze even moeten wachten tot alle melk in de bus is gelopen.

Vader kijkt Hermann aan en vraagt: 'Hermann, is er iets?'

'Wat zou er moeten zijn?' weert Hermann af.

'Je maakte zulke domme fouten tijdens het melken en je lijkt er helemaal niet met je aandacht bij te zijn. Is er misschien iets gebeurd op school?'

Hermann slaat zijn ogen neer en kijkt dan weer op, recht in de ogen van vader.

'Vertel het maar, we zijn hier met z'n tweeën. Wat is er gebeurd? Heeft het te maken met Jakob?'

Hermann knikt, verrast dat vader het weet.

'Het moest er een keer van komen.'

Hermann vertelt wat er gebeurd is.

'Ik was er al lang bang voor dat het zou gebeuren. Ik ben blij dat je het voor Jakob hebt opgenomen. Ze willen dat de Joden er niet meer bij horen', zegt vader, terwijl hij een hand op de schouder van Hermann legt.

'Ik vind het zo, zo ... eh ... waardeloos. Straks hoor ik er ook niet meer bij.'

'En Otto dan?'

'Hij hielp me wel, maar na schooltijd zei hij haast niks tegen me. Hij wilde niet naast Jakob fietsen. Het leek wel alsof hij er spijt van had dat hij me geholpen had. Ik ben bang dat ik

Otto als vriend zal verliezen. En wat heb ik straks aan Jakob als hij er niet meer bij hoort?’

Vader kijkt een keer om zich heen, alsof hij zeker wil weten dat niemand hen hoort, en zegt dan: ‘Hermann, ik wil je iets vertellen. Ik wil het nu kwijt, omdat het moeilijker wordt om het te zeggen. We leven in een land waarin steeds minder vrijheid is. Je weet wel dat ik het niet zo op Hitler begrepen heb. Sinds hij vijf jaar geleden aan de macht gekomen is, is het steeds erger geworden. Het laat me niet meer los: Hitler voert het land naar de ondergang. Ik heb jaren geleden een keer een dominee gehoord die het zei. Zijn woorden zijn me tot nu toe bijgebleven. Onze dominee zal het niet zeggen, omdat hij een voorstander van Hitler is. De Führer heeft een afkeer van de Joden. Ik denk dat hij hen het liefst allemaal dood wil hebben. En ik denk dat hij oorlog wil.’

Hermann voelt een schok en kijkt zijn vader ongelovig aan. ‘Pa, dat mag u niet zeggen. Zo mag je niet praten over de Führer! Iedereen op school zegt dat hij ons land er weer bovenop geholpen heeft. En onze dominee zegt toch dat Hitler door God gezonden is om het land te redden?’

‘Laten we er maar niet verder over praten, dan zouden we nog ruzie krijgen. Ik wil graag dat je twee dingen weet: wat het kwaad is en dat je de meerderheid in het kwade niet zult volgen, zoals de Bijbel zegt. Deze dingen die ik nu gezegd heb, mag je nooit doorvertellen, ook niet aan moeder en de meisjes. Alleen al door dit te zeggen, kun je tegenwoordig in een kamp terecht komen.’

Hermann knikt zwijgend.

Vader geeft hem een klap op zijn schouder en zegt: 'Kom, dan gaan we nu de melkbussen naar de boerderij brengen en kijken of moeder koffie voor ons heeft.'